

رابطه مسئولیت پذیری و سبک زندگی اسلامی

The relationship of responsibility and Islamic lifestyle

Navid Khakbazan

Master of General Psychology
 Research Institute of Imam Khomeini,
 Ghom, Iran

نوید خاکبازان

کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی

موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی(ره)

Abstract

The purpose of this study was to investigate the relationship between the Islamic lifestyle and responsibility in Qom Seminary. The statistical population of the study was among 30 students in Qom, 30 subjects were selected by convenience sampling, and the Kaviani lifestyle and QI inventory questionnaire (CPI) was administered to them. This research was analyzed by a correlation method. The results of the research show that there is a positive and significant relationship between responsibility and the lifestyle of the students at the level of $p < 0.05$.

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی رابطه سبک زندگی اسلامی با مسئولیت پذیری در طلاب حوزه علمیه قم انجام شد. جامعه آماری از میان طلاب ساکن قم، ۳۰ نفر به صورت نمونه گیری در دسترس انتخاب و پرسش نامه سبک زندگی اسلامی کاویانی و مقیاس مسئولیت پذیری پرسشنامه روان شناسی کالیفرنیا (CPI) بر روی آنان اجرا شد. این پژوهش با روش همبستگی مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان می دهد که بین مسئولیت پذیری و سبک زندگی اسلامی طلاب در سطح $p < 0/05$ رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

Keyword: Islamic lifestyle, accountability, adherence, goal orientation and moderation in affairs

کلید واژه: سبک زندگی اسلامی، مسئولیت پذیری،

خدا محوری، هدف محوری و اعتدال در امور.

مقدمه

اصطلاح سبک زندگی^۱ در روانشناسی ابتدا توسط آلفرد آدلر^۲ مطرح شد. آدلر در مورد سبک زندگی تعابیر فراوانی دارد که یکی از آنها بدین صورت است: «سبک زندگی طرح و دریافتی

¹ Life Style

²Alfred Adler

اجمالی است از جهان، فرایند در حال گذار و راه است؛ راه یکتا و فردی زندگی و دستیابی به هدف؛ خلاقیتی است حاصل از کنار آمدن با محیط و محدودیت‌های آن» (دادستان، ۱۳۷۶، ص ۳۰۸).

وی در نوشته‌های مختلف خود اصطلاحات شخصیت،^۱ فردیت^۲ و خویشتن را معادل با سبک زندگی به کار برد و ابراز کرد که سبک زندگی توسط فرد خلق می‌شود (شولتز، ترجمه یوسف کریمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۴۹).

سبک زندگی را نیز می‌توان به مجموعه‌ای از رفتارها تعبیر کرد که فرد آن‌ها را به کار می‌گیرد تا نه فقط نیازهای جاری او را برآورند بلکه روایت خاصی را که وی برای هویت شخصی خود برگزیده است در برابر دیگران مجسم سازد (رحمت آبادی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۳۳).

برخی دیگر اصطلاح سبک زندگی را نظریه نسبتاً شایعی دانسته‌اند که بیشتر اوقات برای اشاره به روش زندگی مردم به کار می‌رود و بازتاب دامنه کامل ارزشهای اجتماعی، طرز برخورد و فعالیت‌هاست و ترکیبی از الگوهای رفتاری و عادت فردی در سراسر زندگی است که در طی آن فرایندهای اجتماعی شدن بوجود آمده است (حلم سرشت و همکاران، ۱۳۷۷، ص ۶۱).

در مورد اصطلاح سبک زندگی در متون دینی نامی از این واژه به کار نرفته است، اما با بررسی فراوان در لابلای ادبیات دینی می‌توان «سیره» را معادل سبک زندگی در نظر گرفت؛ چنانچه مطهری اینگونه سیره را تبیین می‌نماید:

«سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن؛ سیره یعنی نوع راه رفتن. سیره بر وزن فعله است و فعله در زبان عربی دلالت می‌کند بر نوع. مثلاً جلسه یعنی سبک و نوع نشستن، و این نکته دقیقی است. سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار» (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۴۷ و ۴۸).

مصباح یزدی در تبیین پسوند اسلامی سبک زندگی می‌گوید: «وقتی عبارت سبک زندگی اسلامی را به کار می‌بریم، دیگر معنای خالص روان‌شناسانه آن ملحوظ نیست. بحث خالص روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و سیاسی، بحثی صرفاً علمی است که با دین ارتباطی ندارد. واژه «اسلامی» چنین القا می‌کند که در موصوف این تعبیر - سبک زندگی - عاملی ملحوظ است

^۱ Personality

^۲ Individuality

که بر اساس اسلام و غیر اسلام تفاوت می‌کند؛ اگر اسلامی باشد، به دلیل اسلامی بودنش شکلی خاص دارد و اگر غیراسلامی باشد، به خاطر غیر اسلامی بودنش شکل دیگری خواهد داشت. پس باید شاخص‌های معینی باشد که اسلامی را از غیراسلامی متمایز سازد. پس تنها بحث روان‌شناسانه نمی‌تواند متکفل بررسی سبک زندگی اسلامی باشد؛ برای این که مباحث توصیفی روان‌شناختی بحث‌هایی عام است و اسلام و غیر اسلام در آن تفاوت چندانی ایجاد نمی‌کنند، و اگر هم تأثیری داشته باشند، بالعرض است. بنابراین پسوند «اسلامی» نشان‌گر آن است که باید معنا و جهتی لحاظ شود که بتواند اسلامی یا غیراسلامی باشد (مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۹۱/۸/۲۸). با این نگاه به سبک زندگی است که مجاز خواهیم بود رابطه سبک زندگی اسلامی و هر یک از مؤلفه‌های آن را با مسئولیت‌پذیری^۱ بسنجیم. این پژوهش با این هدف انجام شده است.

احساس مسئولیت عبارت است از قابلیت پذیرش، پاسخ‌گویی و به عهده گرفتن کاری که از کسی درخواست می‌شود و فرد حق دارد آن را بپذیرد یا نپذیرد (طباطبایی، شهاب الدین و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۵). مسئولیت‌پذیری، از ویژگی‌های اصیل انسان است، که رشد و تکامل فرد و جامعه انسانی در گرو آن است. بدین‌صورت که انسان برای فرادهای پیش‌روی خود، رشد، پیشرفت و کمالی را ترسیم می‌کند و برای دست‌یابی به قله‌های آن کمال، مسئولیت‌هایی می‌پذیرد (مطهری، ۱۳۸۲، ص ۱۳۷) و از این رو پیوسته پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت گرامی‌اش راه هدایت بشر را در پذیرش مسئولیت و تکلیف نسبت به خدا (حر عاملی، ۱۴۰۹، ص ۵۳)، خود و دیگران (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۶۱۲)^۲ می‌دانند.

جامعه زنده و متحرک، نسبت به امور اجتماعی خود، حساس و نگران است و فرو رفتن در لاک بی‌تفاوتی‌ها (رضی، ۱۴۱۴ق، ص ۷۰)^۳ را مرداب مرگ‌باری پیش روی خود

¹ responsibility

^۲ قال رسول الله (ص): «كلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتہ؛ پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: همه‌ی شما نسبت به یکدیگر وظیفه و مسئولیت دارید»

^۳ سخن حضرت علی (ع) با چنین جامعه‌ای چنین است: قال علی (ع): «یا ائمة الرجال و لا رجال حُلوم الأطفال و غقول ربات الحجال لوددت ائی لم اُرکم و لم اعرِفکم معرفة و الله جرّت ندماً و اعقبت سدماً فانلکم الله لقد ملأتم قلبی قبحاً و شحنتم صداری غیظاً و جرعتُمونی نعب التهمام اَنفاساً و افسدتم علی رأی بالعصیان و الجذلان؛ ای مرد نمایان نامرد! ای کودک صفتان بی‌خرد که عقل‌های شما به عروسان پرده‌نشین شباهت دارد! چقدر دوست داشتم که شما را هرگز نمی‌دیدم»

می‌داند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ص ۱۶۵)^۱ و هرگز از مسئولیت‌پذیری در اجتماع گریزان نیست (موسوی خمینی، ۱۳۸۶، ب، ص ۳۹۷). از این رو فرضیه پژوهش این است که بین سبک زندگی اسلامی و مسئولیت‌پذیری رابطه مثبت وجود دارد.

ضرورت سبک زندگی اسلامی

مطهری با اشاره به غفلت اکثریت مردم از سبک زندگی مطلوب اسلامی می‌نویسد: «خیلی از مردم در تفکرشان اصلا سبک و منطقی ندارند، در رفتار هم اکثریت قریب به اتفاق مردم سبک ندارند. به ما اگر بگویند سبکت را در رفتار بگو، سیره خودت را بیان کن، روشت را بیان کن، تو در حل مشکلات زندگی چه روشی داری؟ پاسخی نداریم. هر کسی برای خودش در زندگی هدف دارد، هدفش هر چه می‌خواهد باشد، یکی هدفش عالی است، یکی هدفش پست است، یکی هدفش خداست، یکی هدفش دنیاست. بالاخره انسان‌ها هدف دارند. بعضی افراد برای هدف خودشان اصلا سبک ندارند، روش انتخاب نکرده‌اند، روش سرشان نمی‌شود، ولی قلبی از مردم اینجورند و الا اکثریت مردم دون سبکند، دون روشند، به اصطلاح هرج و مرج بر اعمالشان حکم فرماست» (مطهری، ۱۳۶۸، ص ۴۷ و ۴۸).

همچنین در راستای حفظ تمدن نوین اسلامی، پیشرفت در دو بُعد ضروری به نظر می‌رسد؛ بُعد ابزاری و بُعد محتوایی که بعد نرم افزاری و محتوایی نقش پررنگ‌تری را ایفا می‌نماید. از این رو مقام معظم رهبری حفظ تمدن را در پرتوی سبک زندگی اسلامی بر شمرده و می‌افزاید: «در بعد ارائه الگوی زندگی اسلامی توجه به این نکته لازم است که باید معیارها و شاخصه‌های دینی در طراحی ساختارهای حکومتی و مدیریت جامعه ملاک قرار گیرند، چرا که اگر بخواهیم براساس الگوهای رایج حرکت کنیم نظام از هویت اسلامی خود تهی شده و نتیجه‌ای جز انحلال آن در پی نخواهد داشت. اگر ما این اشتباه را می‌کردیم و بکنیم که در مسئله حکومت و مدیریت جامعه، ملاک و معیار اسلامی را فراموش بکنیم و به سمت همان

و هرگز نمی‌شناختم! شناسایی شما - سوگند به خدا - که جز پشیمانی حاصلی نداشت، و اندوهی غم بار سر انجام آن شد. خدا شما را بکشد که دل من از دست شما پر خون، و سینهام از خشم شما مالا مال است! کاسه‌های غم و اندوه را، جرعه جرعه به من نوشانید، و با نافرمانی و ذلت‌پذیری، رأی و تدبیر مرا تباه کردید»

۱. قال الصادق (ع): «مَنْ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ؛ هر کس در پیشبرد کار مسلمانان اهتمام نورزد، در شمار مسلمانان نیست»

فرم‌های رایج دنیا برویم، معنای جامعه‌اسلامی از بین خواهد رفت. این نقطه‌ها تعیین کننده است» (حدیث ولایت، ۱۳۷۵، ص ۲۶).

اصول سبک زندگی اسلامی

اصل خدامحوری

یکی از عام‌ترین اصول در سبک زندگی اسلامی اصل خدامحوری است. این اصل جوهری اساسی رفتار یک فرد دین‌دار را تشکیل می‌دهد و مهمترین اصل، ایجاد تمایز سبک زندگی اسلامی از دیگر رویکردهای سبک زندگی به شمار می‌آید. به طور مشخص مفهوم خدامحوری عبارت است از:

«انجام و یا قصد انجام کلیه اعمال و رفتار انسان براساس ملاک و معیارهایی که خداوند برای آنها تعیین کرده است، به منظور کسب رضایت الهی» (مشایخی، ۱۳۸۱، ص ۵۵).

اما در سبک زندگی غربی مهمترین اصل، اومانیزم یا انسان محوری است. در سبک زندگی اسلامی، خدا محور تمام کارهاست و انسان بر مدار خداوند می‌چرخد؛ اما در نگاه غربی به سبک زندگی، انسان، محور تمام کارهاست (صانع پور، ۱۳۷۸، ص ۱۹ و ۲۰-۲۲ با کمی تصرف). ریشه این اختلاف به ظهور عصر مدرنیته باز می‌گردد که غرب به علت خرافه‌گرایی کلیسا، کلام راستین ادیان را نیز رها کردند و انسان خلیفه خداوند را به یک‌باره به حیوانی پیشرفته همچون حیوانات دیگر تنزل دادند و اصل اولی آنها به جای خدا محوری، انسان محوری و کسب منفعت بیشتر گردید. به عنوان مثال از منظر نظریه پردازان غربی، مدیریت، یعنی سود اقتصادی بیشتر، افزایش تولید و انباشتن سرمایه (اقتداری، ۱۳۵۵، ص ۱۳). در این دیدگاه، هرگز از روز واپسین، تکالیف الهی و رفتار وظیفه‌گرا سخنی مطرح نمی‌شود.

اگر بخواهیم به پاره‌ای از نتایج و آثار این دیدگاه در مکاتب انسانی غرب و مکتب اسلامی بپردازیم، به نکات زیر می‌توان اشاره نمود:

۱. در غرب چون انسان دارای حق است لذا محیط زیست و لایه اوزون برایش مهم نیست و جمادات عالم، کوه‌ها، دریاها و کرات آسمانها باید تحت سیطره کامل انسان باشد و انسان مجاز است به دلخواه خود هرگونه تصرفی در آنها نماید (نبویان، ۱۳۸۱، ص ۳۱). اما در اسلام خدا محور است و مسلمان به خودش اجازه نمی‌دهد چنین کاری کند.

۲. در حوزه اقتصاد اسلامی، ربا به هر نحو مذموم و مورد نکوهش است (بقره، ۲۷۵) اما در مکاتب انسانی چنین نیست (فراهانی فرد، ۱۳۷۸، ص ۱۱۶).

۳. گیاهان نیز باید نظمی برخاسته از معرفت بشر و امیال او بیابند، بویژه حیوانات نیز، صرفاً ابزاری دست انسان هستند، و در حقیقت کل عالم، موش آزمایشگاهی انسان و ابزاری برای او جهت وصول به خواسته‌هایش می‌باشند و چون انسان مالک جهان و آنچه در آن است می‌باشد، اجازه دارد در هر یک از موجودات به هر صورتی که می‌خواهد تصرف نماید (نبویان، ۱۳۸۱، ص ۳۱).

هدف قوانین اقتصادی از نظر اصول غربی افزایش تولید و سود و در این باره هیچ قید و بندی از ناحیه قانون در میان نیست و به طور کلی هر نوع فعالیتشان برای جلب منفعت است و لذا تمام ارزش‌ها را فدای سود می‌کنند (سبحانی، ۱۳۷۰، ص ۵۶۶) ولی در نظام اسلامی اصل اشتغال به کارهای مورد نیاز جامعه وقتی ارزش دارد که موجب رفاه و سعادت عمومی باشد و رعایت درستی و انصاف و چهارچوب اصول اخلاقی انجام گیرد. لذا اسلام با روح سود پرستی و کسب منفعت شخصی که از لوازم فرد گرایی مخالفت آشتی ناپذیری دارد (موسوی خمینی، ۱۳۸۶، الف، ص ۳۰۶).

هدف محوری

از آن‌جا که هدفدار بودن، در زندگی، نقشی محوری برعهده دارد و راهبری کلیه تلاش‌های فردی و اجتماعی را بر عهده خواهد داشت، بایستی دارای ویژگی‌هایی باشد که بتواند سبک زندگی اسلامی را به بهترین شکل محقق کند. برخی از این ویژگی‌ها که در سخنان امام علی (ع) مورد توجه قرار گرفته، عبارتند از:

الف) هدف، آرمانی و کلان باشد

نگاه کلان به آرمان و چشم‌انداز، انگیزه افراد برای تلاش و کوشش بیش‌تر را افزایش می‌دهد (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۷۴۰) ^۱ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۷۷) ^۲ (آقا جمال

۱. قال علی (ع): «هموم الرجل علی قدر همته؛ امام علی (ع) می‌فرماید: تلاش و کوشش آدمی به اندازه هدف اوست».

۲. قال علی (ع): «إِنَّمَا سِرَاةُ النَّاسِ أَوْلُوا الْأَحْلَامَ الرَّغْبِيَّةَ وَ الْهَمَمَ الشَّرِيفَةَ وَ ذَوُو النَّبْلِ؛ امام علی (ع) فرمودند: همانا بزرگان مردم، صاحبان عقل‌های ژرف نگر و گسترده، و دارندگان اهداف و همت‌های شریف هستند».

خوانساری، ۱۳۶۶، ص ۴۴۷).^۱

ب) هدف، بر اساس واقعیات خارجی باشد

دست یافتنی بودن هدف و واقع بینی نسبت به آن، یکی از ویژگی های مهم اهداف است. اهدافی که برای سبک زندگی انتخاب می شوند، باید به گونه ای باشند که با امکانات و توانایی های اعضا تناسب داشته، و امکان دستیابی به آنها وجود داشته باشد، زیرا اهدافی که در تعیین آنها، امکانات و توانایی ها، مورد توجه جدی قرار نگیرد، نه تنها کمکی به شکل گیری سبک زندگی اسلامی نمی کنند، بلکه می توانند مانعی بزرگ در این راه باشد و تاثیرات منفی بر عملکرد بگذارد (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۴۳۷).^۲

اعتدال در امور

بررسی همه جانبه آموزه های الهی در دین مبین اسلام به خوبی نشانگر این حقیقت است که اسلام، نظام عالم را که نظام احسن است به عنوان نظامی اعتدالی معرفی می نماید و انسان را در تمامی ابعاد و عرصه های زندگی، از جمله در اصول اعتقادی (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۱۳)،^۳ عبادات (اربلی، ۱۳۸۱ق، ص ۵۳۱)،^۴ کردار (سید رضی، ۱۴۱۴ق، ص ۴۲۶)،^۵ گفتار (لقمان، ۱۹)،^۶ برنامه های اجتماعی (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق، ص ۵۹)^۷ و در توجه به دنیا به اعتدال، دعوت می کند و او را از افراط و تفریط باز می دارد و بر این اساس می توان گفت که اسلام، مکتب اعتدال است. از این رو اعتدال محوری یکی از اصول اساسی سبک زندگی اسلامی، به شمار می آید. خداوند این اصل را سبب تفاوت مسلمانان با دیگران و مایه برتری آنها می داند: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يُكُونَ الرِّسُولَ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا» (بقره، ۱۴۳).

^۱ قال علی (ع): «ینبغی اءن یکون التفاخر بعلی الهمم؛ امام علی (ع) فرمودند: سزاوار است که تفاخر، در عالی بودن اهداف باشد»

^۲ قال علی (ع): «عشره یفتنون اءنفسهم... و الذی یطلب ما لا یدرک؛ امام علی (ع) فرمودند: ده گروه خود را به رنج و بلا گرفتار می سازند؛ ... و کسی در پی چیزی است که دست نیافتنی باشد».

^۳ قال الصادق (ع): «لَا جَبْرَ وَلَا تَفْوِیضَ وَلَا کِنَ مَنزِلَةٌ بَیْنَ الْمَنزِلَتَیْنِ»

^۴ قال علی (ع): «وَأَقْتَصِدْ فِی عِبَادَتِكَ وَعَلَيْكَ فِیهِ بِالْأَمْرِ الدَّائِمِ الَّذِی تُطِيقُهُ»

^۵ قال علی (ع): «وَلِئَلَّیْکُنْ أَحَبُّ الْأُمُورِ إِلَیْکَ أَوْسَطُهَا فِی الْحَقِّ وَأَعَمَّهَا فِی الْعَدْلِ»

^۶ «وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِکَ إِنْ أَنْکَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتِ الْحَمِیرِ»

^۷ قال رسول الله (ص): «الْیَمِینُ وَالشَّمَالُ مُضَلَّةٌ وَالطَّرِیقُ الْوَسْطِیُّ هِیَ الْجَادَّةُ»

سیره علمی و عملی ائمه (علیهم السلام) نیز از تک بُعدی بودن و پرداختن بیش از حد به بخشی از جوانب یا کم توجهی به آن شدیداً نهی شده است (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۲۲۲).^۱

مفهوم و انواع مسئولیت پذیری

کلمه مسئولیت از ماده «سأل» گرفته شده (انیس، ۱۳۹۲ق، ص ۲۳۵) و مصدر جعلی (دهخدا، ۱۳۳۷، ص ۴۴۸) به معنای پاسخگو بودن در برابر چیزی یا در معرض بازخواست بودن آمده است که با وظیفه تلازم دارد (مصباح، ۱۳۸۱، ص ۱۸۵). مسئولیت در اصطلاح نزدیک به همان معنای لغوی به کار می‌رود و عبارت است از: وظایف دینی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی که بر عهده فرد گذاشته می‌شود و او باید بدان عمل کند و ممکن است که آن وظایف در محیط‌های گوناگون شکل بگیرد (احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲). از این رو زمانی که شخصی مسئول نامیده می‌شود، در واقع او را پاسخگویی نگرش‌ها، واکنش‌ها و اعمالش می‌شمارید (خواص، ۱۳۸۵، ص ۱۱۰).

در یک دسته‌بندی کلی می‌توان مسئولیت‌پذیری را به انواع زیر تقسیم کرد:

۱. **مسئولیت‌پذیری در برابر خود.** در این منظر هر فردی لازم است تا نسبت به سلامت روح و جسم خویش ارزش قائل شده و نسبت به آن مسئول باشد. از این رو مسئله اساسی در این نوع مسئولیت‌پذیری بر محور سلامت و منفعت فردی استوار است (طالبی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۰).
۲. **مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران.** انسان به عنوان موجودی اجتماعی در زندگی جمعی خویش مسئولیت‌های مهمی در برابر خانواده، همسایگان، دوستان و جامعه، داشته و بایسته است برای حقوق دیگران احترام قائل شود. (احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۰-۱۳۲)
۳. **مسئولیت‌پذیری در برابر طبیعت.** محیط زیست و عناصر تشکیل دهنده آن همگی متعلق به همه انسان‌ها هستند و از این رو احساس مسئولیت و تعهد نسبت به سالم نگه داشتن آن‌ها برای همگان ضروری است.
۴. **مسئولیت‌پذیری در برابر خدا.** مهم‌ترین مسئولیت انسان در برابر پروردگار، شناخت اوست. اهتمام ورزی به ارزش‌های دینی، انجام دستورات دینی از دیگر مسئولیت‌ها در

^۱ قال علی (ع) «وَأَقْصِدْ يَا بَنِيَّ فِي مَعِيشَتِكَ»

برابر خداوند محسوب می شود (احسانی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳-۱۱۸). از این رو از این نوع مسئولیت پذیری می توان با عنوان مسئولیت پذیری الهی نام برد (طالبی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۲)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل طلابی می باشد که در حوزه علمیه قم مشغول به تحصیل هستند. تعداد ۳۰ نفر، آزمودنی های پژوهش حاضر را تشکیل می دهند که به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه سبک زندگی اسلامی. پرسش نامه سبک زندگی اسلامی (ILST)، که در سال ۱۳۸۸ توسط کاویانی ساخته شده است، مقیاسی برای سنجش سبک زندگی فرد مسلمان است. در این پرسشنامه علاوه بر سنجش رفتار، حداقل هایی از شناخت و عاطفه نیز مورد سنجش قرار گرفته است. این آزمون دارای دو فرم بلند (۱۳۵ سؤالی) و کوتاه (۷۶ سؤالی) می باشد (خطیب، مهدی، ۱۳۹۰، ص ۷۸) که در این پژوهش، از فرم کوتاه آن، استفاده شده است. میزان روایی همزمان سبک زندگی اسلامی با آزمون جهت گیری مذهبی آذربایجانی (۱۳۸۲) از طریق ضریب همبستگی نمره کل دو آزمون ۰/۶۴۴ به دست آمده و اعتبار فرم کوتاه آن به شیوه آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه فرم کوتاه ۰/۷۱ است (همان، ص ۷۹).

مقیاس مسئولیت پذیری پرسشنامه روان شناختی کالیفرنیا (CPI): برای سنجش مسئولیت پذیری، از خرده مقیاس سنجش مسئولیت پذیری گرفته شده از پرسشنامه روان شناختی کالیفرنیا (CPI) استفاده گردید. مقیاس مسئولیت پذیری پرسشنامه روان شناختی کالیفرنیا (CPI) دارای ۴۲ سوال می باشد که با هدف سنجش میزان مسئولیت پذیری افراد بهنجار ۱۲ سال به بالا تهیه شده است و آزمودنی ها به صورت موافقم و مخالفم به سوالهای آن پاسخ می دهند. پرسشنامه ی یاد شده برای سنجش خصایص شخصیتی پایدار میان فردی در یک جامعه بهنجار تدوین شده است. نخستین بار هاریسون گاف^۲ در سال ۱۹۴۸ مقیاس های اولیه اش را منتشر

¹ California Psychological inventory

² Harisoosn Gaf

نمود، اما نخستین چاپ در سال ۱۹۵۱ با ۶۴۸ سوال و ۱۵ مقیاس برای سنجش ۱۵ ویژگی شخصیتی انتشار یافت و سپس در سال ۱۹۵۷ مقیاس‌های آن به ۱۸ مورد افزایش یافت. تا این که دوباره در سال ۱۹۸۷ مورد تجدید نظر قرار گرفت و تعداد سوالات آن به ۴۶۲ و ۲ خرده مقیاس هم‌دلی و عدم وابستگی بدان افزوده شد (مارنات، گری گراث، ۱۳۷۴، ص ۲). مقیاس مسئولیت‌پذیری به منظور سنجش ویژگی‌هایی مانند وظیفه‌شناسی، احساس تعهد، سخت‌کوشی، جدیت، قابلیت اعتماد، عمل کردن براساس نظم و مقررات، و اعتقاد به اینکه عقل و دلیل باید بر زندگی حاکم باشد (گاف، ۱۹۶۸، به نقل از مارنات، گری گراث، ۱۳۷۴، ص ۳۶) تدوین یافت. پژوهش‌های انجام شده درباره اعتبار و روایی CPI با پژوهش‌های مربوط به سایر پرسشنامه‌های شخصیتی به خوبی قابل مقایسه است. دامنه تغییر ضرایب بازآزمایی برای هر یک از مقیاس‌ها از میانه ۰/۵۳ تا میانه ۰/۸۰ گزارش شده است، ضرایب همسانی درونی نشان می‌دهد که در مجموع ساختار مقیاس‌ها مناسبند و روایی آن برای اهداف پژوهشی مناسب می‌باشد (مارنات، گری گراث، ۱۳۷۴، ص ۸). در پژوهشی دیگر از طریق روش تصنیف، آلفای کرونباخ و گاتمن اعتبار مقیاس را محاسبه نموده است که مقادیر به دست آمده به ترتیب ۰/۶۹، ۰/۷۹ و ۰/۶۹ بوده است (میکائیلی منبع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۶۶).

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

باتوجه به فرضیه‌های تحقیق، پس از جمع‌آوری داده‌ها، از طریق نرم‌افزار SPSS، داده‌های پژوهش در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی تجزیه و تحلیل شد. در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۱: میانگین و انحراف معیار مربوط به متغیرهای پژوهش

شاخص‌های آماری	میانگین	انحراف معیار
مسئولیت‌پذیری	31/24	۵/۵۶
سبک زندگی اسلامی	453/65	25/3

همانطوری که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف معیار برای متغیر مسئولیت‌پذیری به ترتیب 31/24 و ۵/۵۶ و برای متغیر سبک زندگی اسلامی به ترتیب 453/65 و 25/3 می‌باشد.

جدول شماره ۲: ضرایب همبستگی و سطح معناداری مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
مسئولیت‌پذیری	0/34	0/05

همانگونه که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، میزان همبستگی بین متغیرهای مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی 0/34 است که در سطح $p < 0/05$ محاسبه شده است. از این رو، حاکی از رابطه مثبت معناداری می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق رابطه مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی در بین طلاب حوزه علمیه قم مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. همانطور که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، که رابطه معناداری بین مسئولیت‌پذیری با سبک زندگی اسلامی وجود دارد. بنابراین هرچه فرد مولفه‌های بیشتری از سبک زندگی اسلامی برخوردار باشد، میزان مسئولیت‌پذیری وی افزایش خواهد یافت و البته مسئولیت‌پذیری فرد، سبک زندگی بهتری را برای وی به ارمغان خواهد آورد.

همانگونه که در تعریف مسئولیت‌پذیری اشاره شد، مسئولیت‌پذیری به معنای مورد سوال قرار گرفتن انسان در برابر وظایف و اعمالی است که برعهده دارد و مسئولیت با وظیفه برابر است و این بیانگر آن است که با وجود گرایش به مسئولیت‌پذیری می‌توان سبک زندگی اسلامی را محقق نمود؛ زیرا سبک زندگی اسلامی دارای مولفه‌های اجتماعی، عبادی، باورها، اخلاقی، تفکر و علم، خانواده، مالی، سلامت، دفاعی-امنیتی و زمان‌شناسی می‌باشد که انسان مسئولیت‌پذیر پاسخگوی این مولفه‌ها محسوب می‌شود.

همچنین با توجه به رابطه معنی‌داری دو متغیر سبک زندگی و مسئولیت‌پذیری و انواع مسئولیت‌پذیری که در برابر خود، دیگران، طبیعت و خدا تقسیم بندی شد، می‌توان به این مهم پی برد که برخی مولفه‌های سبک زندگی از جمله تفکر و علم، سلامت، زمان‌شناسی و باورها ناظر به مسئولیت‌پذیری در برابر خود می‌باشد. مولفه‌هایی نظیر خانواده، دفاعی-امنیتی و اجتماعی دربردارنده مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران بوده و مولفه‌های عبادی و اخلاقی

شاهدی گویا برای مسئولیت پذیری انسان در برابر خداوند می باشد. از این رو می توان به درک کامل تری از رابطه مثبت و مستقیم مسئولیت پذیری و سبک زندگی اسلامی دست یافت.

علیرغم تلاش های علمی که در زمینه مسئولیت پذیری صورت پذیرفته، اما پژوهشی در خصوص رابطه این متغیر با سبک زندگی اسلامی تاکنون صورت نپذیرفته بود. اما در میان پژوهش های انجام شده در حوزه های مرتبط با متغیر مسئولیت پذیری و مولفه های سبک زندگی اسلامی شواهدی وجود دارد که این یافته ها را تایید می کند. مطالعات نشان داده است که رابطه معناداری بین مسئولیت پذیری و مولفه باورها در سبک زندگی اسلامی وجود دارد (ولی وند زمانی، حسین، ۱۳۸۵، ص ۹۴)؛ (گودرزی، محمد علی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۵۳).

همچنین در پژوهشی رابطه متغیرهایی همچون اخلاق با مسئولیت پذیری مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاکی از آن است که میان اخلاق و مسئولیت پذیری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (رستمی نوروز آباد، مجتبی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۳۸). در دیگر یافته ها رابطه معنادار مسئولیت پذیری با مولفه اجتماعی بررسی گردیده است و تاکید نمودن که مسئولیت پذیری در ابعاد اجتماعی موجب بهبود کیفیت زندگی افراد می شود و همزمان منافع فرد و جامعه مورد توجه نیز قرار می گیرد (شافعی، ۱۳۹۲، ص ۲۶).

در دیگر پژوهش ها نیز وجود رابطه معنادار و مثبت بین رابطه مسئولیت پذیری و مولفه مالی (مارک، اپستین؛ پریسیلا، وایزور، گروه ترجمه میثاق مدیران، ۱۳۸۵، ص ۳۱) و اجتماعی (سنوبر، ناصر و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۴۹، به نقل از رابینز، استیفن، ۲۰۰۷) حاصل گردیده است. از دیگر یافته هایی که می تواند ارتباط بین مسئولیت پذیری و سبک زندگی اسلامی را تبیین نماید، یافته های مربوط به مولفه سلامت و مسئولیت پذیری است که در پژوهشی (میکائیلی منیع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۸۲) رابطه مثبت و معنادار بین این دو را تایید می نماید.

در تحقیق مشابه دیگری رابطه متغیر خانوادگی با مسئولیت پذیری بررسی گردیده است که حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار میان این دو متغیر است (فولاد چنگ، محبوبه، ۱۳۸۲، ص ۲۴). مطالعاتی از این دست نشان داده اند که افرادی که در محیط های جمعی زندگی می کنند و رابطه خود را با خانواده خود حفظ کرده اند و از حمایت آنها برخوردارند، بیش از افرادی که زندگی اجتماعی را تجربه نکرده اند، نسبت به وضعیت دیگران حساس اند و احساس تعلق شدید دارند و بطور کلی مسئولیت پذیرترند (میکائیلی منیع، فرزانه، ۱۳۸۹، ص ۸۰).

همچنین نتایج پژوهشی بیانگر تأثیر مسئولیت‌پذیری در مؤلفه تفکر و علم می‌باشد (سجانی نژاد، مهدی؛ آب نیکی، زهرا، ۱۳۹۱، ص ۱۰۱).

همانگونه که از نتایج پژوهش‌های همسو بر می‌آید، این پژوهش به وضوح بیان می‌کند که مسئولیت‌پذیری جدای از سبک زندگی اسلامی نیست و حتی به نوعی می‌توان از مسئولیت‌پذیری به عنوان یکی از هسته‌های اصلی سبک زندگی اسلامی نام برد.

در نتیجه گیری نهایی، باید خاطر نشان ساخت که همانگونه که در سبک زندگی اسلامی هدف دستیابی به کمال است، مسئولیت‌پذیری نیز نقش اساسی در رسیدن به کمال را دارد؛ از این رو متغیر مسئولیت‌پذیری حتی می‌تواند به عنوان یکی از ارکان و مبانی سبک زندگی اسلامی لحاظ گردد.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به فقدان پیشینه پیرامون سبک زندگی اسلامی در پژوهش‌های روانشناسی اشاره نمود؛ اگرچه در مطالعات دینی هم تحقیقات کمی در این زمینه انجام شده است و تنها در جامعه‌شناسی شاهد کتاب «دین و سبک زندگی» تألیف مهدوی کنی می‌باشیم. از دیگر محدودیت‌های پژوهش جامعه آماری مورد بررسی است که محدود به طلاب حوزه علمیه قم است. از این رو لازم است در تعمیم یافته‌های پژوهش نسبت به جوامع دیگر، احتیاط لازم صورت پذیرد.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین، (۱۴۰۵ق)، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة، مصحح: عراقی، مجتبی، اول، قم، دار سید الشهداء للنشر، ج ۴.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۶۲)، الخصال، مصحح: غفاری، علی اکبر، اول، قم، جامعه مدرسین، ج ۲.
- اربلی، علی بن عیسی، (۱۳۸۱ق)، کشف الغمّه فی معرفه الأئمّه، مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، اول، تبریز، بنی هاشمی، ج ۱.
- احسانی، محمد، (۱۳۸۸)، جوان: انتظارات و مسئولیت‌ها، اول، قم، نشر دفتر عقل.
- آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، (۱۳۶۶)، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: حسینی ارموی محدث، چهارم، جلال الدین، تهران، دانشگاه تهران، ج ۶.
- انیس، ابراهیم، (۱۳۹۲ق)، المعجم الوسیط، قاهره، بی‌جا.
- پاینده، ابو القاسم، (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه، چهارم، تهران، دنیای دانش.

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۴۱۰ق)، غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: رجائی، سید مهدی دوم، قم، دار الکتب الاسلامی.

حدیث ولایت «مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری» (۱۳۷۵)، حدیث ولایت "مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری"، دوم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.

حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، اول، قم، آل البیت لإحیاء التراث، ج ۳.

حلم سرشت، پیروش و دل پیشه، اسماعیل، «عوامل مؤثر در بهداشت و سلامت انسانها» (۱۳۷۷)، مجله پیوند، ش ۲۳۱، صص ۶۰-۶۴.

خطیب، سید مهدی، رابطه سبک زندگی مذهبی و سلامت روانی با توجه به مولفه‌های شخصیتی، (۱۳۹۰)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم، موسسه امام خمینی (ره).

خواص، امیر، (۱۳۸۵)، فلسفه اخلاق با تکیه بر مباحث تربیتی، قم، نشر معارف.

دادستان، پریخ، «آدلر و آدلری نگری» (۱۳۷۶)، نشریه روانشناسی، ش ۴، صص 303-۳۲۹.

دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.

رحمت آبادی، الهام و آقابخشی، حبیب، «سبک زندگی و هویت اجتماعی جوانان» (۱۳۸۵)، مجله رفاه اجتماعی، ش ۲۰، صص 235-۲۵۴.

رستمی نوروز آباد، مجتبی و همکاران، «اخلاق حرفه ای و مسئولیت پذیری اجتماعی در صنعت هتل داری» (۱۳۹۲)، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ش ۲۱، صص ۱۰۷-۱۴۴.

سید رضی، محمد بن حسین، (۱۴۱۴ق)، نهج البلاغه (للمصباحی صالح)، مصحح: فیض الإسلام، اول، قم، هجرت.

سجانی نژاد، مهدی؛ آب نیکی، زهرا، «بررسی میزان توجه به مؤلفه های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه نظری ایران در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹» (۱۳۹۱)، اندیشه‌های نوین تربیتی، ش ۲۹، صص 59-۱۰۶.

شافعی، رضا؛ احمدی، کیومرث، (۱۳۹۲)، مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمانی: مفاهیم، نظریه‌ها، الگوها و کاربردها، اول، تهران، سمت.

شولتز، دوان، (۱۳۹۰)، نظریه های شخصیت، ترجمه کریمی، یوسف و همکاران، نهم، تهران، ارسباران.

صانع پور، مریم، (۱۳۷۸)، نقدی بر معرفت شناسی اومانستی، تهران، موسسه فرهنگ و اندیشه معاصر.

صنوبر، ناصر و همکاران، «بررسی رابطه‌ی بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی با عملکرد مالی شرکتها» (۱۳۸۹)، فصلنامه علمی پژوهشی کاوش‌های مدیریت بازرگانی، ش ۴، صص ۲۸-۵۲.

طالبی، ابوتراب؛ خوشبین، یوسف، «مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان» (۱۳۹۱)، نشریه علوم اجتماعی، ش ۵۹، صص ۲۰۷-۲۴۰.

طباطبایی، سید شهاب الدین و همکاران، «رابطه سبک‌های هویت و مسئولیت‌پذیری با پیشرفت تحصیلی نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ ساله شهر تهران» (۱۳۹۱)، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ش ۴۴، صص 23-۴۲.

فراهانی فرد، سعید، «نقش بانکداری بدون ربا در رفع فقر»، نامه مفید، (۱۳۷۸)، ش ۱۷، صص 115-۱۳۰.

فولاد چنگ، محبوبه، «خانواده و پرورش مسئولیت پذیری در کودکان» (۱۳۸۲)، پیوند، ش ۲۸۹، صص ۲۲-۲۵.

کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، اصول کافی، چهارم، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ج ۲.
 گودرزی، محمد علی و همکاران، «مقایسه باورهای فراشناختی و مسئولیت پذیری در بیماران مبتلا به اختلال
 وسواسی- اجباری، اختلال اضطراب منتشر و افراد بهنجار» (۱۳۸۷)، روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران،
 ش ۵۲، صص ۷۹-۹۶.

لیثی واسطی، علی بن محمد، (۱۳۷۶)، عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، مصحح: حسنی بیرجندی، حسین، اول، قم،
 دار الحدیث.

مارک، اپستین؛ پرسیلا، وایزتر، «افزایش سودآوری سازمان از طریق مسئولیت پذیری» (۱۳۸۵)، نشریه ميثاق مدیران،
 ش ۱۴، صص ۲۸-۳۲.

مارنات، گری گراث، (۱۳۷۴)، راهنمای سنجش روانی، ترجمه پاشا شریفی، حسن و نیکخو، محمد رضا، تهران، رشد،
 ج ۲.

مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۴ق)، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، دوم، تهران،
 دار الکتب الإسلامیه، ج ۲.

مشایخی، شهاب الدین، «اصول تربیت از دیدگاه اسلام» (۱۳۸۱)، نشریه روش شناسی علوم انسانی، ش ۳۲، صص ۵۰-
 ۶۸.

مصباح، مجتبی، (۱۳۸۱)، فلسفه اخلاق، قم، موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی (ره).

مطهری، مرتضی، (۱۳۶۸)، سیری در سیره نبوی، ششم، تهران، صدرا.

_____، _____، (۱۳۸۲)، یادداشت‌ها، دوم، تهران، صدرا، ج ۴.

مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق)، الأملی، مصحح: استاد ولی، حسین و غفاری علی اکبر، اول، قم، کنگره شیخ مفید.

موسوی خمینی، روح الله، (۱۳۸۶)، صحیفه نور، چهارم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ج ۳، الف.

_____، _____، (۱۳۸۶)، صحیفه نور، چهارم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ج ۱۴، ب.

میکائیلی منبع، فرزانه، «مقایسه مسئولیت‌پذیری، روحیه همکاری، سلامت روانشناختی، رضایت از زندگی و عملکرد
 تحصیلی دانش آموزان مدارس شبانه روزی و عادی» (۱۳۸۹)، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ش ۳۴،
 صص ۶۱-۸۸.

نویان، سید محمود، «اسلام و اومانیسم» (۱۳۸۱)، رواق اندیشه، ش ۱۵، صص ۲۹-۵۰.

ولی‌وند زمانی، حسین، «ارتباط بین منبع کنترل و تعهد و مسئولیت‌پذیری افسران نژاجا» (۱۳۸۵)، مدیریت نظامی،
 ش ۲۴، صص ۸۵-۹۸.

